

Χαρτογραφώντας τον λόγο των επιστημόνων στο δημόσιο τοπίο

Γιάννης Αλαβάνος

Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης Μελών Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος ΑΕ.
yannisalavanos@gmail.com

Περίληψη: Σε περίοδο ακραίας ύφεσης, χωρίς όραμα διεξόδου, στην Ελλάδα της πληθώρας καλών επιστημόνων, αντηχεί εκκωφαντικά η σιωπή τους ως διανοουμένων, η συλλογική τους απουσία, η επιστημονική, επαγγελματική και, συνακόλουθα, προσωπική (αυτό-)απαξίωση τους. Πως συμβάλουν σε αυτό και πως αλληλοεπηρεάζονται εξουσία – γνώση – συλλογικές διεργασίες; Υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσε να διατυπώνεται ώστε να επηρεάζει ο λόγος των επιστημόνων; Πόσο αναγκαία είναι μια διάδοχη κατάσταση των φορέων που, τυπικά, τους αντιπροσωπεύουν και, ουσιαστικά, έχουν πλήρως αποδομηθεί;

1. Εισαγωγή

Φθορά της καθημερινότητας και πόνος μιας άχρωμης ζωής; Η επιλογή μιας φράσης από „εισαγωγική„ ομιλία σε ημερίδα¹, μοιάζει να παραπέμπει στα μοντάζ των δελτίων ειδήσεων. Μπορεί η επιλεγμένη φράση να είναι η καρδιά μιας δήλωσης, μπορεί όμως και να την αλλοιώνει τελείως, αποκρύπτοντας τα ουσιαστικά της σημεία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η πιο άσχετη και με το θέμα και με την εισήγηση. Σε ύστερο χρόνο, όμως, είναι ίσως η πιο ενδιαφέρουσα για να ενταχθεί σε μια συνολικότερη πραγματεία για την αίσθηση ζωής ενός ομιλητή, ο οποίος έχει μάθει στα γραπτά κείμενα, αλλά και στον προφορικό του λόγο, να μην χρησιμοποιεί τυχαίες εκφράσεις.

1. Στην ημερίδα για την παρουσίαση της έκδοσης της Εθνικής Χαρτοθήκης *Όρους Άθω γης και θαλάσσης περίμετρον Χαρτών Μεταμορφώσεις* (Επιμέλεια έκδοσης: Ευάγγελος Λιβιεράτος, Θεσσαλονίκη 12 Ιουνίου 2002) ο Μύρων Μυρίδης, Καθηγητής ΑΠΘ, Πρόεδρος Χαρτογραφικής Επιστημονικής Εταιρίας Ελλάδας, ήταν συντονιστής και το σχετικό απόσπασμα από την εισαγωγική του ομιλία είναι το εξής: *Ήταν η ευτυχής συνάντηση της Εθνικής Χαρτοθήκης με την Αγιορείτικη Χαρτοθήκη, μέσα από την πολυσήμαντη προσωπικότητα του Πατρός Ιουστίνου, ο οποίος φαίνεται να αξιολογεί και να προσέχει μερικά από τα εγκόσμια, με έναν τρόπο ιδιαίτερο και δημιουργικό, επιλέγοντας και αναδεικνύοντας έτσι διαστάσεις του πολιτισμού μας που για πολλούς, ειδικούς κατά τα άλλα, περνούν απαρατήρητες, που έδωσε αυτό το αποτέλεσμα, το οποίο θεωρώ ότι αποτελεί μοναδικότητα στο είδος του. Είμαι σίγουρος ότι θα συμφωνήσετε μαζί μου, όταν αφήνοντας τη φθορά της καθημερινότητας και τον πόνο μιας άχρωμης ζωής, αφεθείτε στη γοητεία, το μυστήριο, την απόλαυση και την πολυχρωμία αυτής της αφήγησης, που τολμά να κάνει τα παραπάνω εικόνες και μάλιστα Χάρτες.*

Ποιος είναι αυτός που τολμά να δημοσιοποιήσει μια άποψη ζωής αντίθετη από αυτήν που έχει διαμορφώσει ο κύκλος των ακροατών του για αυτόν; Καθένας που τον γνωρίζει απαντά κατά τις προσωπικές προσλαμβάνουσες του. Για τις ανάγκες, όμως, του συγκεκριμένου κειμένου δεν ενδιαφέρει η περιγραφή, ανάλυση και τεκμηρίωση μιας ατομικής περίπτωσης. Ενδιαφέρει η σχέση του ατόμου, ως μέλος μιας ειδικότερης κατηγορίας, των επιστημόνων, με τη συλλογικότητα και τις συλλογικότητες.

Πώς, λοιπόν, θα απαντούσε στο ερώτημα: «ποιος μπορεί να είναι αυτός» ένας που δεν γνωρίζει τον ομιλητή; Η φράση, και εξ αιτίας της θεματολογίας της ημερίδας, μας παραπέμπει σε μια από τις κλασικότερες κατηγοριοποιήσεις, γνωστή σε όλους σε μια χώρα όπου κυριαρχεί το τελετουργικό της ορθόδοξης εκκλησίας: στο ιδιόμελο του Ιωάννη Μοναχού « ἄρα τίς ἐστι, βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος ἢ πένης, ἢ δίκαιος ἢ ἀμαρτωλός;». Την απάντηση θα την πιθανολογούσαμε εάν η ορθόδοξη εκκλησιαστική υμνολογία εξελισσόταν. Στην κατηγοριοποίηση θα είχε προστεθεί μια αναμφισβήτητη διάσταση του πολιτισμού μας σε παγκόσμια κλίμακα, μια ουσιώδης διάκριση ατομικού επιπέδου, το: ή μορφωμένος ή αδαής²; Μήπως, όμως, η παράλειψη δεν οφείλεται σε στασιμότητα του εκκλησιαστικού λόγου³, αλλά στους ίδιους λόγους που κάθε εξουσία, όπως και η εκκλησιαστική⁴, εξοβελίζει τους κατόχους της γνώσης, όταν αυτοί και αυτή καταρρακώνουν το αλάθητο της;

2. Ας διευκρινισθεί, έστω εκ περισσού. Αναγνωρίζουμε ανθρώπους ως βαθιά μορφωμένους, με μια παιδεία αναντίστοιχη με το τυπικό, χαμηλό, εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Και υπάρχουν σπουδασμένοι που έχουν αποδεχθεί την αποκοπή τους από το αντικείμενο της μόρφωσης τους, επιστήμονες που λειτουργούν ως χειριστές γνώσεων, όχι ως παραγωγοί ή έστω κάτοχοι-χρήστες των γνώσεων τους, εν τέλει, (με ή) χωρίς τη θέληση τους, επιστήμονες αδαείς. “Χαῖρε, φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα·χαῖρε, τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχουσα. Χαῖρε, ὅτι ἐμωράνθησαν οἱ δεινοὶ συζητηταί·χαῖρε, ὅτι ἐμαράνθησαν οἱ τῶν μύθων ποιηταί.” Από την Γ Στάση των Χαιρετισμών.
3. Ο οποίος τελικά εξελισσόταν. Για παράδειγμα: Αρχικά οι δίκαιοι οδεύουν προς Ανάστασιν ζωής, οι αμαρτωλοί προς Ανάστασιν κρίσεως (κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο: «εκπορεύονται οι τα αγαθά ποιήσαντες εις Ανάστασιν ζωής, οι δε τα φαύλα πράξαντες εις Ανάστασιν Κρίσεως»). Μετά ζητείται, δίκαιοι και αμαρτωλοί ομού να συγχωρηθούν: «Πᾶν ἁμάρτημα τὸ παρ’ αὐτοῦ πραχθὲν ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ διανοίᾳ, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον». Μετά δίκαιος ή αμαρτωλός να θεωρείται δίκαιος: «Ἀλλὰ ἀνάπαυσον, Κύριε, μετὰ Δικαίων τὸν δούλόν σου, ὡς φιλόανθρωπος». Τέλος η διάκριση καταργείται: στην επιμνημόσυνο δέηση του καθολικού δόγματος, στην αιώνια ζωή ο καθένας, είτε δίκαιος είτε αμαρτωλός, τοποθετείται κατά την τάξη του στην επίγεια ζωή.
4. Στο εσωτερικό της ως ιεραρχία και προς τα έξω σε σχέση με την καθεστηκία τάξη. «Ωστόσο είναι αδύνατο να μη δούμε τον Χριστιανισμό, από τις πρώτες μέρες του, ως τον ρητό δημιουργό των πνευματικών, αισθηματικών, υπαρξιακών θέσεων, οι οποίες θα στηρίξουν επί δεκαοκτώ και πλέον αιώνες την καθάγιαση των υπαρχουσών εξουσιών. Το «απόδοτε τα Καίσαρος τῷ Καίσαρι» μόνο σε συνάρτηση με το «πάσα εξουσία εκ Θεού» μπορεί να ερμηνευθεί» (Καστοριάδης, *Οι διανοούμενοι και η ιστορία*, Lettre Internationale, τεύχος 15, 1987, συμπεριλαμβάνεται στο βιβλίο *Θρυμματισμένος κόσμος* εκδόσεις Ύψιλον, 1999, σ. 115 - 124).

2. Εξουσία και διάχυση γνώσης

Πόσες επιστήμες, σίγουρα η ανθρωπογεωγραφία και χαρτογραφία, αξιοποιούνται και πόσα ιστογράμματα χρειάζονται προκειμένου να αποτυπωθούν οι πολυπαραμετρικές, όχι αυτονόητες και καθόλου γραμμικές, σχέσεις μεταξύ εξουσίας, γνώσης, ελευθερίας; Πέραν από τον χρόνο και τον τόπο, υπάρχουν δεκάδες παράμετροι για κάθε έννοια, οι οποίες και συνδέονται μεταξύ τους με κανόνες επίδρασης και ανάδρασης. Παραδείγματος χάριν για την εξουσία το είδος: δεσποτεία – αποικιοκρατία – νέοαποικιοκρατία – δικτατορία - αστική δημοκρατία – ψευδοαστική δημοκρατία – άμεση δημοκρατία. για τη γνώση ο χώρος αναφοράς: παγκόσμιος, εθνικός, τοπικός, προσωπικός. για την ελευθερία: ατομική, κοινωνική, πολιτική. Πόσο συχνά, σε ποιες ιστορικές στιγμές και πόσοι, π.χ., διατέμνονται μεταξύ όσων αισθάνονται ελεύθεροι, όσων συμμετέχουν σε διάρκεια ζωής στη μέθεξη της γνώσης, όσων ασκούν εξουσία.

Στο πιο δημοφιλές βιβλίο πολιτικής οικονομίας των αρχών του 2015, το Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα, ο Thomas Piketty αναφέρει: «Η ιστορία της κατανομής του πλούτου είναι πάντοτε μια ιστορία βαθιά πολιτική και δεν συνοψίζεται σε καθαρά οικονομικούς μηχανισμούς [...] η άνοδος και πάλι των ανισοτήτων από τις δεκαετίες του 1970 και 1980 οφείλεται κατά πολύ στις πολιτικές μεταβολές των τελευταίων δεκαετιών, ιδιαίτερα στον φορολογικό και χρηματοοικονομικό τομέα. Η ιστορία των ανισοτήτων εξαρτάται από τις αντιλήψεις που διαμορφώνουν οι οικονομικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί δρώντες φορείς για το τι είναι δίκαιο και τι όχι, από τους συσχετισμούς δυνάμεων μεταξύ τους και από τις συλλογικές επιλογές που απορρέουν από τις αντιλήψεις τους αυτές, είναι ότι συνθέτουν με τη δράση τους όλοι οι εμπλεκόμενοι [...] η δυναμική της κατανομής του πλούτου θέτει σε κίνηση ισχυρούς μηχανισμούς οι οποίοι ωθούν εναλλακτικά προς τη σύγκλιση ή την απόκλιση [...] Η κύρια δύναμη σύγκλισης είναι η διαδικασία διάχυσης της γνώσης και επένδυσης στην εκπαίδευση και την κατάρτιση [...] Η διαδικασία διάχυσης των γνώσεων και των δεξιοτήτων είναι ο κεντρικός μηχανισμός που επιτρέπει ταυτόχρονα τη γενική αύξηση της παραγωγικότητας και τον περιορισμό των ανισοτήτων στο εσωτερικό των χωρών καθώς και σε διεθνές επίπεδο, όπως δείχνει η σύγκλιση προς τις πλούσιες χώρες μεγάλου μέρους των φτωχών και αναδυόμενων χωρών, με πρώτη την Κίνα [...] Μπορεί αυτή η διαδικασία της τεχνολογικής σύγκλισης να ευνοείται από το άνοιγμα του εμπορίου, αλλά βασικά πρόκειται για μια διαδικασία διάχυσης των γνώσεων, συμμετοχής στη γνώση – κατ' εξοχήν δημόσιο αγαθό – και όχι για μηχανισμό της αγοράς [...] Είναι προφανές ότι η απουσία επαρκών επενδύσεων στην εκπαίδευση/κατάρτιση μπορεί να εμποδίσει ολόκληρες κοινωνικές ομάδες να ωφεληθούν από τη μεγέθυνση ή ακόμα και να οδηγήσει σε υποβιβασμό τους από τους νεοεισερχόμενους, όπως δείχνει κάποτε η διεθνής σύγκλιση που συντελείται σήμερα (οι Κινέζοι εργάτες παίρνουν τη θέση των Αμερικανών και Γάλλων εργατών,

και ούτω καθεξής). Με άλλα λόγια, η κύρια δύναμη της σύγκλισης – η διάχυση της γνώσης- εν μέρει μόνο είναι φυσική και αυτόματη: εξαρτάται επίσης κατά μεγάλο μέρος από τις πολιτικές που ακολουθούνται στην εκπαίδευση και για την πρόσβαση στην κατάρτιση και στα σχετικά προσόντα, καθώς και από τους υφιστάμενους θεσμούς στον τομέα αυτόν»⁶.

3. Χαμένη στη διακίνηση ιδεών και προσώπων η Ελλάδα

Ποιες σχετικές πολιτικές ακολουθούνται στην Ελλάδα;

Η πρωτογενής «βασική» έρευνα είναι απόλυτα υποβαθμισμένη στην χώρα, όχι μόνο σαν ποσοστό επί του ΑΕΠ αλλά και στη συνείδηση μας. Στον πόλεμο των «εγκεφάλων» η Ελλάδα μόνο συνεισφέρει. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, απόλυτα ηττημένη σε παγκόσμιο επίπεδο στο θέμα της προσέλκυσης επιστημόνων, ασκεί στο εσωτερικό της μια ισχυρή πίεση για συγκέντρωση επιστημόνων και ερευνητών, στα ίδια σημεία όπου συγκεντρώνεται το κεφάλαιο, αξιοποιώντας το πλέγμα της εσωτερικής της νομοθεσίας και νομολογίας, που διαμορφώθηκε, άλλωστε, με αυτό το στόχο.

Όσο η Ελλάδα δεσμεύεται από το συγκεκριμένο πνεύμα των συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ποσοστό του ΑΕΠ που κατευθύνεται στην έρευνα και καινοτομία μειώνεται, οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση οδηγούν στην υποβάθμιση των πανεπιστημίων, οι επιστημονικές γνώσεις ως κριτήριο τυπικής άσκησης του επαγγέλματος ελαχιστοποιούνται, η πίεση να μειωθεί το ποσοστό των μαθητών που εισάγονται σε ΑΕΙ εντείνεται. Οι επιπτώσεις του φαινομένου σε βάθος χρόνου είναι πιο σημαντικές: η αποστέωση των Πανεπιστημίων από την οικουμενικότητα των σπουδών τους, η τάση για στενή εξειδίκευση στις σπουδές.

Δεν είναι απορίας άξιο, λοιπόν, ότι στην Ελλάδα των, συγκριτικά σε παγκόσμια κλίμακα, πολλών και, αναμφισβήτητα, καλών επιστημόνων, διατυπώνεται ένας πολιτικός λόγος και ακολουθούνται οικονομικές πολιτικές που, εν γένει και πέραν του εύλογου, δεν θεωρούνται απαύγασμα της επιστημονικής λογικής, εγκυρότητας και διαλεκτικής. Ως προς το τελευταίο, φαινόμενο της καθημερινότητας μας αποτελεί η παρατήρηση: «Χωρίς πηγές, μεθόδους και έννοιες ορισμένες με ακρίβεια μπορεί να λέγονται τα πάντα και τα αντίθετα του». Και αναγκαιότητα η πρόταση: «Απέναντι σε αυτό το διάλογο κωφών, όπου κάθε πλευρά συχνά δικαιολογεί τη

6. Thomas Piketty, *Το Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα*, μετ. Ελίζα Παπαδάκη, Αθήνα: Πόλις, 2014, σ.40-42. Ο συγγραφέας ξεκαθαρίζει ότι: «Ανήκω στη γενιά που ενηλικιώθηκε ακούγοντας στο ραδιόφωνο την κατάρρευση των κομμουνιστικών δικτατοριών και που ουδέποτε ένοιωσε την ελάχιστη συμπάθεια ή νοσταλγία για αυτά τα καθεστώτα και για τον σοβιετισμό. Είμαι εμβολιασμένος διαβίω κατά των συμβατικών και οκνηρών αντικαπιταλιστικών επιχειρηματολογιών» (στο ίδιο, σ.51).

δική της πνευματική οκνηρία με εκείνην της αντίπαλης πλευράς, υπάρχει ρόλος για μια προσπάθεια συστηματικής και μεθοδικής έρευνας, εφόσον δεν μπορεί να είναι πλήρως επιστημονική»⁷.

4. Για τους έλληνες επιστήμονες

Οι Έλληνες επιστήμονες δεν είναι οκνηροί. Γνωρίζουν ότι οφείλουν σε μια κοινωνία, της οποίας αποτελούν τη μεγαλύτερη επένδυση. Είναι κοινωνικά ευαίσθητοι. Η παιδεία τους, στη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών, στα θρανία, στους διαδρόμους και στους δρόμους, ενσωματώνει μια αίσθηση προσφοράς. Και, γενικά, ανταποκρίνονται σε αυτήν. Μια ματιά στην προσπάθεια των γιατρών στις τριτοκοσμικές συνθήκες των δημόσιων νοσοκομείων, νύκτα σε εφημερία, αρκεί.

Υπερασπίζονται σε ατομικό επίπεδο την αποστολή τους⁸; Κάθε απάντηση είναι θεμιτή. Γιατί γνωρίζουμε εξαιρετικούς επιστήμονες και επιστήμονες που υπηρέτησαν άκριτα ένα περιβάλλον εισαγόμενων καταναλωτικών προτύπων. Επιστήμονες που ανάδειξαν την αξία της κοινής περιουσίας (π.χ. ακτές, δάση, κοινόχρηστοι χώροι, αισθητική των πόλεων) και στυγνούς επιχειρηματίες, κάθε διαμετρήματος.

Βρίσκουν διέξοδο στις «πνευματικές» τους αναζητήσεις; Την τελευταία πενταετία για την πλειοψηφία των επιστημόνων που θέλουν να εργασθούν στην Ελλάδα, και δεν αναφέρομαι μόνο στους νέους, δεν υπάρχει η πολυτέλεια της επιλογής, δεν υπάρχει καν η δυνατότητα να υπηρετήσουν την επιστήμη, κυριαρχεί το ένστικτο επιβίωσης. Η μεγαλύτερη ομάδα εργαζομένων διπλωματούχων μηχανικών, δεν είναι αυτή που ασχολείται με τον σχεδιασμό και την παραγωγή, αλλά αυτή που καταγράφει τα παραπροϊόντα της έλλειψης σχεδιασμού και παραγωγικής διαδικασίας (π.χ. αυθαίρετα, ημιυπαίθριοι χώροι, εικονικές ενεργειακές επιθεωρήσεις).

7. στο ίδιο, σ. 17

8. «Το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας μας, υπό τη συντελούμενη κοινωνικοοικονομική του απαξίωση, απομακρύνθηκε από την «κοινωνία της γνώσης», απομακρύνθηκε από τη συλλογική και συνάμα κοσμοπολιτική αναζήτηση παραγωγικών διεξόδων, εγκατέλειψε τη διεκδίκηση κοινών στόχων και αγωνίζεται εγωκεντρικά για την ατομική επιβίωση. Πρόκειται για μια καταστροφική επιλογή. Η έξωθεν επιβολή του μεταλλαγμένου μεσαιωνικού δόγματος «ο καθένας για τον εαυτό του και η Αγορά για όλους» παρασύρει και τους επιστήμονες σε αποφάσεις ζωής που διαιωνίζουν την απαξίωσή τους, απονενομημένες προσπάθειες ιδιοποίησης των νέων μέσων παραγωγής, παρά το γεγονός ότι οι δομές τους είναι ανοικτές, οριζόντια κατανεμημένες και η ισχύς τους αποδίδεται μόνο συλλογικά. Με τη συνειδητοποίηση του αδιεξόδου της ατομικής απομόνωσης από το επαναστατικό συλλογικό γίγνεσθαι, υλοποιείται και το δεύτερο κρίσιμο βήμα προς την παραγωγική μας παλιγγενεσία. (Θ. Ξανθόπουλος, και Λ. Α. Πυργιώτης, «Βάναυσες τέχνες και ενδογενής τεχνολογία της ανάπτυξης – Ο μόνος πραγματικός δρόμος για την παραγωγική παλιγγενεσία της χώρας», Πρακτικά 18ου Επιστημονικού Συνεδρίου του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Περιφερειακή εξειδίκευση και επιχειρηματικότητα», Ηράκλειο, 8-9 Μαΐου 2014, εκδ. Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων, σ. 11-12.)

Το γεγονός ότι οι επιστήμονες στην πλειονότητά τους συμπίεζονται μεταξύ ανεργίας και μη επιλεγμένης ετεροαπασχόλησης, με νόρμες κατά πολύ υποδεέστερες αυτών που τους είχαν υποσχεθεί και είχαν φανταστεί στη διάρκεια των σπουδών τους, αποτελεί αίτιο μιας μαζικής «κλαδικής» κατάθλιψης και παραίτησης. Από τους ίδιους εκλαμβάνεται σαν ένδειξη ακραίου ευτελισμού. Ο ευτελισμός των επιστημόνων ως σώμα, όμως, εκδηλώνεται και ευθέως: οι γιατροί παίρνουν φακελάκια, οι μηχανικοί λαδώνονται στις πολεοδομίες, οι δικηγόροι δημιουργούν εκ του μηδενός ύλη, όλοι μαζί φοροδιαφεύγουν. Δύσκολα κάποιος μπαίνει στον κόπο να αναλογισθεί σε τι ποσοστά παραβατικότητας αναφερόμαστε και ποιοι όχι ανέχονται αλλά δημιουργούν τις προϋποθέσεις αυτών των φαινομένων - που όταν ανακαλύπτονται καταγγέλλουν μετά βδελυγμίας - προκειμένου να κρύψουν τις κορυφαίες ελλείψεις τους στην κοινωνική πολιτική για την υγεία, τη στέγαση, τη δικαιοσύνη κλπ. Κανένας δεν απολογείται γιατί στην πραγματικότητα το μέσο πλεόνασμα των εσόδων των νέων επιστημόνων, αφαιρουμένων των εισφορών, των τελών και της φορολογίας δεν αρκεί για μια ζωή φτώχειας.

Στην ίδια λογική εντάσσεται και η απαξίωση των ιστορικών, συλλογικών τους φορέων, ώστε να μην υπάρχει κέντρο αξιακής αναφοράς για τους επιστήμονες. Σε συλλογικό επίπεδο, οι επιστήμονες, δεν ασκούν τον παρεμβατικό τους ρόλο. Αν δεν ενσωματωθεί στο σύστημα εξουσίας, ο επιστήμονας θα πορευθεί μόνος τους. Δεν αποτελεί προϊόν συγκυρίας αυτό. Η αντιπαλότητα πολιτικής εξουσίας και επιστημόνων, τους οποίους δεν ενσωματώνει και λειτουργούν κατά συνείδηση, καταγράφεται ιστορικά. Αφετηρία της είναι ότι οι άνθρωποι της μιας πλευράς, οι γραφειοκράτες κάθε μορφής εξουσίας, στηρίζονται στην αυθεντία, οι άνθρωποι της άλλης, οι επιστήμονες, στηρίζονται στην έρευνα. Οι πρώτοι απαιτούν υποταγή, οι δεύτεροι έχουν ως αναγνωριστικό του ρόλου τους την αμφισβήτηση.

Το σύστημα εξουσίας ξέρει ότι δεν μπορεί να πάρει πλέον με το μέρος του το σώμα των επιστημόνων. Οι επιστήμονες δεν είναι πια λίγοι και εκλεκτοί. Επιστημονική ελίτ, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης, αποτελούν όσοι έχουν την ευτυχία να κάνουν έρευνα, να εξελίσσουν και να προωθούν τις γνώσεις τους, να εμβαθύνουν στην επιστήμη τους, να ικανοποιούνται γιατί το έργο τους γίνεται αποδεκτό. Αυτοί δεν αποτελούν την πραγματικότητα των επιστημόνων, που δεν τους εκφράζουν οι ειδικοί - εμπειρογνώμονες των ΜΜΕ, οι καθοδηγητές των επιστημονικών απόψεων της κοινής γνώμης, οι όχι τυχαία, συνήθως, επιλεγμένοι. Η εικόνα και η διάρθρωση των επιστημόνων είναι η ταξική εικόνα και διάρθρωση της κοινωνίας. Αυτό το γεγονός το αποκρύπτει τόσο η ηγεμονεύουσα οικονομικά τάξη, όσο και όσοι επιμένουν να αναλύουν τη σύνθεση της κοινωνίας με όρους που αφορούσαν συνθέσεις κοινωνιών άλλων εποχών.⁹

9. Όπου για παράδειγμα η άυλη εργασία παραγωγικά είχε πολύ μικρό βάρος. Ο Τσόμσκι, στη δεκαετία του 1980 ήδη, αναφέρει: «η επανάσταση θα πρέπει να γίνει στο όνομα όλων των ανθρώπι-

5. Οι διανοούμενοι σιωπούν

Οι επιστήμονες, οι μορφωμένοι, οι σπουδασμένοι, στον εικοστό πρώτο αιώνα, ως συλλογική οντότητα, όπως πάγια δημοσκοπικά τεκμαίρεται, τάσσονται κατά των διακρίσεων και των οικονομικών ανισοτήτων. Αυτοί, όμως, που επιβάλλουν και στόχο έχουν να διευρύνουν τις οικονομικές ανισότητες, ως παρθένοι διακηρύττουν ότι οι διανοούμενοι σιωπούν¹⁰.

Μια παρατήρηση εξίσου άστοχη όσο και σωστή. Το δηλούμενο περιεχόμενο δεν είναι ανακριβές, ο ορισμός όμως είναι ατυχής¹¹. Η έννοια του διανοούμενου, έχει χρησιμοποιηθεί, μετεξελιχθεί, επιβληθεί, κατηγοριοποιηθεί με πολλούς τρόπους. Προφανώς όλοι διανοούνται¹². Και ελάχιστα σιωπούν. Διαβαθμίζουν απλά την

ων όντων, αλλά θα πρέπει να την οδηγήσουν ορισμένες κατηγορίες ανθρώπινων όντων που θα είναι, νομίζω, τα ανθρώπινα όντα που ασχολούνται πραγματικά με την παραγωγική εργασία της κοινωνίας. Τώρα ο ορισμός της ποικίλλει ανάλογα με την κοινωνία. Στην κοινωνία μας συμπεριλαμβάνει, πιστεύω, τους διανοητικούς εργάτες, περικλείει ένα φάσμα ανθρώπων που πάει από τους χειρώνακτες εργάτες στους ειδικευμένους εργάτες, στους μηχανικούς, στους επιστήμονες, σε μια πολύ ευρεία τάξη επαγγελματιών, σε πολλούς ανθρώπους που κάνουν τα επονομαζόμενα επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών [...] είναι πολύ σημαντικό πώς ορίζει τον εαυτό της μια εκπαιδευμένη διανοήση σε μια σύγχρονη προηγμένη βιομηχανική κοινότητα. Είναι πολύ σημαντικό να ρωτήσουμε αν τείνουν να ορίζουν τους εαυτούς τους ως κοινωνικούς μάντζερ, αν τείνουν να γίνονται τεχνοκράτες ή υπηρέτες της κρατικής είτε της ιδιωτικής εξουσίας ή αντίθετα αν τείνουν να ορίζουν τους εαυτούς τους ως μέρος της εργατικής δύναμης που κάνει διανοητική εργασία [...] Θα έλεγα ότι υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που ασχολούνται με άλλα είδη εργασίας: οι άνθρωποι για παράδειγμα που ασχολούνται με το μάντζερντ της εκμετάλλευσης, ή οι άνθρωποι που ασχολούνται με τη δημιουργία τεχνητής κατανάλωσης, ή οι άνθρωποι που ασχολούνται με τη δημιουργία μηχανισμών καταστροφής και καταπίεσης ή οι άνθρωποι που απλά δεν κατέχουν κάποια θέση σε μια στάσιμη βιομηχανική οικονομία [...] Το προλεταριάτο ή όπως αλλιώς θέλετε να το ονομάσετε μπορεί πραγματικά να είναι καθολικό, δηλαδή μπορεί να είναι όλα εκείνα τα ανθρώπινα όντα τα οποία παρακινούνται από τη θεμελιακή κατά τη γνώμη μου ανάγκη να είσαι ο εαυτός σου, που σημαίνει να είσαι δημιουργικός, να ερευνάς, να ψάχνεις». Συζήτηση Φουκό – Τσόμσκι για την ανθρώπινη φύση, περιλαμβάνεται στο βιβλίο: *Η Μικροφυσική της εξουσίας*, μετ. Λίζα Τρουλινού, Αθήνα, ύψιλον/βιβλία, 1991, σ.60 - 61).

10. Κυρίως αυτό το επικαλείται ένα σημαντικό τμήμα των διανοούμενων που προσεταιρίζονται, και οι οποίοι τους περιβάλλουν, διαμορφώνουν τον ιδεολογικό τους λόγο και εμφανίζουν ως ασήμαντο ή ουσιωδώς ανύπαρκτο τον λόγο της απέναντι όχθης.
11. Και δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετικά. Ο όρος διανοούμενος χρησιμοποιείται κατά το δοκούν. Ακόμα και η χρονική του αφετηρία αμφισβητείται. Σε όλες τις εκδοχές του, όμως, αποδίδεται σε ευρέα στρώματα, χαρακτηριστικό των οποίων είναι η πνευματική εργασία και η παραγωγή λόγου (όχι κατ'ανάγκη από όλους, αλλά σίγουρα από κάποιους που ανήκουν σε αυτά τα στρώματα).
12. «Διανοούμενος. Ουδέποτε συμπάθησα (ούτε αποδέχτηκα για λογαριασμό μου) αυτόν τον όρο, και για λόγους αισθητικούς, εξαιτίας της άθλιας και αμυντικής υπεροψίας που αυτός ο όρος προϋποθέτει, αλλά και για λόγους λογικούς: ποιος δεν είναι διανοούμενος; Δίχως να υπεισέλθω σε προβλήματα θεμελιώδους βιοψυχολογίας, αν με τον όρο διανοούμενος εννοούμε εκείνον που εργάζεται σχεδόν αποκλειστικά με το μυαλό του και σχεδόν καθόλου με τα χέρια του, τότε αφή-

ουσία και την ένταση του λόγου τους, ανάλογα με το πόσο ανοικτός είναι ο κύκλος των συνομιλητών και πόσο ο θόρυβος καλύπτει τις φωνές, αρχής γενομένης από τον ίδιο τον εαυτό τους.

Μπορούμε να δεχθούμε, με απόλυτη αφαιρετικότητα, ως ορισμό του «διανοούμενου» ότι είναι αυτός που έχει γνώσεις, τις οποίες χρησιμοποιεί για να παρεμβαίνει στην κοινωνική ζωή χωρίς αλλοίωση των πεποιθήσεων του. Στον ορισμό έτσι χωρούν και οι διανοούμενοι που στον μεσοπόλεμο υποστήριξαν τον φασισμό, όσο, προφανώς, και αυτοί που υποστήριξαν τον κομμουνισμό. Ο διανοούμενος κατά τον Enzo Traverso «ελέγχει την εξουσία, αμφισβητεί τον κυρίαρχο λόγο, προκαλεί διχόνοια, εισάγει μια κριτική σκοπιά»¹³. Κατά τον Σαρτρ είναι κάποιος που ανακατεύεται σε ότι δεν τον αφορά και πρέπει να παραβιάζει ταμπού¹⁴.

Κατά τον Καστοριάδη: «Ο διανοούμενος πρέπει να θέλει τον εαυτό του πολίτη όπως κι οι άλλοι, και φιλοδοξεί να απηχεί, *de iure*, την παγκοσμιότητα και την αντικειμενικότητα [...] Οφείλει να αναγνωρίσει, και όχι σιωπηρά, ότι αυτό που θέλει να ακουστεί είναι μια ακόμη δόξα, και όχι μια επιστήμη. Πρέπει κυρίως να αναγνωρίσει ότι ή ιστορία είναι ή περιοχή όπου εκδιπλώνεται η δημιουργικότητα όλων, ανδρών και γυναικών, λογίων και αναλφάβητων μιας ανθρωπότητας, όπου ο ίδιος ο διανοούμενος δεν είναι παρά ένα άτομο. Να είναι δημοκράτης και να μπορεί, αν το κρίνει έτσι, να πει στο λαό: κάνετε λάθος! ιδού τι πρέπει ακόμη να απαιτούμε από τον διανοούμενο [...] Μόνο η φρόνηση και το γούστο, η καλαισθησία, μπορούν να μας επιτρέψουν να ξεχωρίσουμε την αναγνώριση της δημιουργικότητας του λαού από την τυφλή λατρεία της “δύναμης των γεγονότων” [...] Ακριβώς διότι η ιστορία είναι πάντοτε, ταυτόχρονα, δημιουργία και καταστροφή, και η δημιουργία (όπως και η καταστροφή) αφορά το υψηλό εξίσου με το τερατώδες, για τον λόγο αυτό η διαύγαση και η κριτική αποτελούν καθήκον, περισσότερο παντός άλλου, εκείνου που εξ επαγγέλματος και ως εκ της θέσεώς του μπορεί να αποστασιοποιηθεί από το καθημερινό και το πραγματικό: του διανοουμένου»¹⁵.

Σύμφωνα με τον Piketty: «Η έρευνα [των κοινωνικών επιστημών] είναι, και θα

νουμε απέξω ανθρώπους, τούς οποίους θα θέλαμε προφανώς να συμπεριλάβουμε (γλύπτες και άλλες κατηγορίες καλλιτεχνών) και συμπεριλαμβάνουμε ανθρώπους, στους οποίους ασφαλώς δεν αποβλέπαμε (πληροφορικούς, τραπεζίτες, χρηματιστές κλπ.)».(Καστοριάδης, *ο.π.*). Παρεμφερής είναι η απόφαση του Αντόνιο Γκράμσι «σύμφωνα με την οποία: θα μπορούσε να πει κανείς ότι όλοι οι άνθρωποι είναι διανοούμενοι, ωστόσο δεν λειτουργούν όλοι ως διανοούμενοι μέσα στην κοινωνία» (Αναφέρεται στο:Ροζάνης, *Διανοούμενοι και νεωτερικότητα*, εκδόσεις Εξάρχεια,2015, σ.7, στο πρωτότυπο σ.58, όπως παρακάτω).

13. Enzo Traverso, *Τι απέγιναν οι διανοούμενοι; Συζήτηση με τον Régis Meyran*, μετ. Νίκος Κούρκουλος, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2014, σ. 14.

14. Ζαν-Πωλ Σαρτρ, *Υπέρ διανοουμένων* συνηγορία, μετ. Αγγ. Ελεφάντης, Αθήνα: Πολίτης, 1994 (1η εκδ. στα γαλλικά 1966). Αναφέρεται στο Enzo Traverso, *ο.π.*, σ. 49.

15. Καστοριάδης, *ο.π.*

είναι πάντοτε ατελής και ελλιπής. Δεν προβάλλει την αξίωση να μετατρέψει την οικονομική, την κοινωνιολογία και την ιστορία σε θετικές επιστήμες. Εξακριβώνοντας όμως γεγονότα και κανονικότητες με υπομονή, αναλύοντας νηφάλια τους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς τους μηχανισμούς που γίνονται αντιληπτοί, μπορεί να βοηθήσει ώστε η δημοκρατική αντιπαράθεση να στηρίζεται σε καλύτερη πληροφόρηση και να εστιάζει στα σωστά ερωτήματα. Μπορεί να συμβάλει ώστε να επαναπροσδιορίζονται αδιάκοπα οι όροι της αντιπαράθεσης, να αποκαλύπτονται οι προκατασκευασμένες βεβαιότητες και οι πλάνες, όλα να αμφισβητούνται διαρκώς. Αυτός είναι ο ρόλος που μπορούν και οφείλουν να παίξουν οι διανοούμενοι, και ανάμεσα τους οι ερευνητές των κοινωνικών επιστημών, πολίτες όπως άλλοι, οι οποίοι όμως έχουν την τύχη να διαθέτουν περισσότερο χρόνο από άλλους για να αφοσιωθούν στη μελέτη (και ακόμα να πληρώνονται για αυτό – προνόμιο σημαντικό)»¹⁶.

Υπάρχουν διανοούμενοι, έχουν φωνή, επηρεάζουν συνειδήσεις. Σηκώνουν το ίδιο βάρος που σήκωσε ο διανοούμενος καθηγητής από τον 13ο αιώνα έως τον διανοούμενο συγγραφέα ή δημοσιογράφο του 20ου αιώνα. Η αναμφισβήτητη ύπαρξη και παρουσία τους δεν ακυρώνει αυτό που σηματοδοτείται με τη φράση: οι διανοούμενοι σιωπούν.

Δεν είναι ότι ένας διανοούμενος δεν μπορεί να φέρει την Άνοιξη. Είναι γιατί δεν μπορείς με κούκους ή με ομάδες κούκων [οι οποίες στροβιλιζόμενες στον μικρόκοσμο τους λειτουργούν σαν ένας], να αντιμετωπίσεις τον καταγιγισμό στρατηγικής και μέσω των που διαθέτει ο «αντίπαλος». Αυτός, πέραν των αστοχιών και εσωτερικών του ερίδων, διαθέτει ολότητα στον προβληματισμό του, ικανότητα εξειδίκευσης με ιεράρχηση και απaráβατη ιεραρχία, ειδικούς και εμπειρογνώμονες, εφημερίδες, τηλεοράσεις, ιστοσελίδες, μπλοκ, απεριόριστες δυνατότητες να θολώνει και να κινείται σε γκρι ζώνες. Απέναντι του, θα μπορούσε να σταθεί μια συλλογική οντότητα, ένας «συλλογικός διανοούμενος».

Τι δεν εννοείται με τον όρο συλλογικός διανοούμενος; Δεν εννοείται το κόμμα. Λέει ο Γκράμσι: «ότι όλα τα μέλη ενός πολιτικού κόμματος πρέπει να θεωρούνται διανοούμενοι, να μια άποψη που προσφέρεται για αστείο και για καλαμπούρι, κι όμως αν το καλοσκεφτούμε δεν υπάρχει τίποτα το πιο σωστό. Γι' αυτό θα πρέπει να κάνουμε διάκριση διαβαθμίσεων: ένα κόμμα μπορεί να έχει μια, απλούστερη ή συνθετότερη δομή από την πιο ψηλή ως την κατώτερη βαθμίδα, μα δεν είναι αυτό που έχει σημασία. Σημασία έχει ο ρόλος του που είναι καθοδηγητικός κι οργανωτικός, δηλαδή παιδαγωγικός, δηλαδή διανοητικός. Ένας έμπορος δεν μπαίνει σε ένα πολιτικό κόμμα για να κάνει εμπόριο [...] Για αυτούς τους σκοπούς μέσα σε ορισμένα όρια υπάρχει το επαγγελματικό συνδικάτο, όπου η οικονομικο-συντεχνιακή δραστηριότητα του εμπόρου, του βιομήχανου και του χωρικού βρί-

16. Thomas Piketty, *ό.π.*, σ. 17.

σκει το πιο κατάλληλο πλαίσιο. Στο πολιτικό κόμμα τα στοιχεία μιας κοινωνικής οικονομικής ομάδας ξεπερνούν αυτή τη στιγμή της ιστορικής εξέλιξης τους και γίνονται παράγοντας γενικών δραστηριοτήτων, εθνικού και διεθνή χαρακτήρα»¹⁷. Το κόμμα εσωτερικά είχε ανάγκη από διανοούμενους για να διατυπώσουν τον προγραμματικό τους λόγο, για να εκφράσουν με την κουλτούρα τους και όσους δεν είχαν αυτή τη δυνατότητα, για να αντιμετωπίσουν τις θέσεις των άλλων κομμάτων – εκφραστών κοινωνικών ομάδων. Το ιδεατό θα ήταν όλα του τα μέλη προς τα έξω να λειτουργούν σαν διανοούμενοι εκφραστές των θέσεων του κόμματος. Με αυτήν την έννοια το κόμμα θα μπορούσε να ιδωθεί σαν συλλογικός διανοούμενος, δηλαδή σαν μια «συλλογή» διανοουμένων, που επεξεργάζοντουσαν, αφομοίωναν, προπαγάνδιζαν και αγωνιζόντουσαν για τις θέσεις του κόμματος.

Δεν λειτούργησαν έτσι τα κόμματα και σήμερα δεν έχουν καμιά σχέση με αυτό το μοντέλο. Αυτό που κυρίαρχα εκφυλίστηκε είναι η ανοχή στην ελεύθερη διατύπωση θέσεων, όταν αυτές επί της ουσίας απογύμνωναν τις θέσεις της καθεστηκυίας γραφειοκρατίας τους. «Μέσα στην δεκαετία του 1980, όλα άλλαξαν. Σήμερα τα κόμματα δεν έχουν ανάγκη ούτε από ενεργά μέλη, ούτε από διανοούμενους, χρειάζονται κυρίως μάντζερ επικοινωνίας. Ο Φρανσουά Κυσέ μελέτησε σωστά αυτή τη μεταλλαγή στην κατασκευή της κοινής γνώμης στο βιβλίο του *Η δεκαετία: δείχνει κυρίως την ανάδυση των θινκ τανκ που αναλαμβάνουν να εξουδετερώσουν την κριτική σκέψη και να επεξεργαστούν στρατηγικές εξουσίας [...]* Τα κόμματα έγιναν μετα-ιδεολογικά: δεν έχουν πια σαφή κατευθυντήρια γραμμή, ούτε κοινωνική ταυτότητα [...] Έγιναν «πολυσυλλεκτικά κόμματα» [...] έχουν πολύ λιγότερα ενεργά μέλη από τους προδρόμους τους [...] προσανατολίζουν τη γραμμή τους ανάλογα με τις διακυμάνσεις μιας κοινής γνώμης που μετριέται με σφυγμομετρήσεις, όπως και κάτω από την πίεση διάφορων λόμπι. Τα κόμματα αυτά δεν έχουν ανάγκη από διανοούμενους»¹⁸. Οι θέσεις τους απορρέουν από τους στόχους που θέτει η ηγετική ομάδα όπως διατυπώνονται από επιλεγμένους ειδικούς, οι αλλαγές στην ηγεσία αποδίδονται στις κακές της επιλογές (δεν μπαίνει θέμα αναφοράς στη «θέληση της βάσης» του κόμματος παρά μόνο σαν επίκληση-πιθανολόγηση της, ακολουθεί η ποδηγέτηση της), η ανοχή στις θέσεις άλλων ομάδων προσδιορίζεται από το ισοζύγιο συνεισφοράς ψηφοφόρων προς κίνδυνο απώλειας της επικράτησης στο κόμμα. Αναγνωρίζουν τα κόμματα τη δύναμη της γνώσης, τα εφαρμοσμένα αποτελέσματα της, την επιρροή της, τους ανθρώπους που την κατέχουν. Υπουργοί, σύμβουλοι, υποψήφιοι στα ψηφοδέλτια είναι καθηγητές και αναγνωρισμένοι επιστήμονες, διανοούμενοι. Εσωτερικά όμως οτιδήποτε θα έθετε σε κίνδυνο την αυθεντία της γραφειοκρατίας αποστέλλεται στο πυρ το εξώτερο. Δείτε το επίπεδο προβλη-

17. Αντόνιο Γκράμσι, *Οι Διανοούμενοι*, Εκδόσεις Στοχαστής, μετ. Θ.Χ. Παπαδόπουλος, 1972, σ.67 – 68.

18. Enzo Traverso, *ό.π.*, σ. 71-72.

ματισμού και την τύχη των οργανώσεων των επιστημόνων στα αριστερά κόμματα στην Ελλάδα. Αν δεν το γνωρίζετε είναι γιατί το έχετε δει.

6. Συλλογικός διανοούμενος

Τι μπορεί να είναι σήμερα ο συλλογικός διανοούμενος;

Ισχυρός και υπολογίσιμος. Άρα δεν μπορεί να είναι ένας μοναχικός. Να τολμά να πηγαίνει κόντρα στο ρεύμα αλλά να τολμά να είναι ανοικτός σε όλα τα ρεύματα (με την έννοια της κριτικής τους αντιμετώπισης). Άρα δεν μπορεί να είναι μια ομάδα που μόνο αυτοτροφοδοτείται στους προβληματισμούς, κλειστή σε επιρροές, αυτοπεριορισμένη. Να μην θεωρείται αντίπαλος καμιάς «εσωτερικής» γραφειοκρατικής ομάδας και να έχει συνείδηση του ρόλου του. Άρα να διασφαλίζει εσωτερικές συνθήκες διαφάνειας, διάχυσης πληροφόρησης, δημοκρατίας. Να είναι δημιουργικός, άρα τα πρόσωπα που τον συνθέτουν να αισθάνονται ότι υπηρετούν, καλλιεργούν, προάγουν και βρίσκουν ακροατήριο στην [κοινωνική και πολιτική] ατομικότητα τους. Να είναι συλλογικός. Άρα να αναγνωρίζεται ότι όλοι όσοι συμμετέχουν είναι εν δυνάμει διανοούμενοι, ότι όλοι μπορούν να εκφράζουν άποψη επί παντός είτε θεωρούνται επαίοντες είτε όχι, έτσι ώστε να λειτουργούν προς τα μέσα και προς τα έξω σαν ατομικοί διανοούμενοι, αφού έχουν ενεργά συμμετάσχει στις εσωτερικές διαδικασίες. Να είναι συνθετικός ώστε να είναι αποτελεσματικός. Άρα να παράγει και να παρεμβαίνει. Να είναι διανοούμενος. Άρα να κατέχει, να διαχειρίζεται, να διαχέει γνώσεις, να αμφισβητεί, να ανατρέπει. Να πλάθει τη δική του θεωρητική ολότητα. Είτε, στο μέγεθος που θεωρεί ότι την κατέχει την εφαρμόζει στα επιμέρους με ετοιμότητα ως προς την πιθανότητα αναθεώρησης της, είτε πορεύεται προς την ολοκλήρωση της μέσα από τις επιμέρους παρεμβάσεις του.

Ο συλλογικός διανοούμενος θα εκφράζεται με τη συνισταμένη άποψη όλων όσων τον συναπαρτίζουν, είναι η συνισταμένη τους άποψη.

7. Πρόταση: Συλλογικός Επιστημονικός Νους

Επειδή αυτό είναι ένα εξόχως θεωρητικό κατασκεύασμα, και από μόνη την ασάφεια και γενικότητα του όρου διανοούμενος, ας το φανταστούμε σε μια ρεαλιστικότερη εκδοχή του, αλλά με τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν αμέσως παραπάνω. Ας διανοηθούμε έναν φορέα «συλλογικό διανοούμενο» επιστημόνων. Ας τον ονομάσουμε Συλλογικό Επιστημονικό Νου (ΣΕΝ).

Δυνατότητα πρόσβασης σε αυτόν θα έχουν όλοι οι επιστήμονες. Όντας ανοικτός σε όλους, θα αποκλείονται μόνο όσοι αυτό-αποκλείονται [οι αυτοαποκλειόμενοι δεν θα είναι ούτε αμελητέοι, ούτε αδιάφοροι, ούτε ανίσχυροι]. Θα ήταν έκπληξη αν αυτός ο συλλογικός επιστημονικός νους σήμερα δεν υπερασπιζόταν αρχές του διαφωτισμού (ελευθερία, ισότητα, δικαιοσύνη, ανεξιθρησκεία, μόρφωση, επιστή-

μη, αμφισβήτηση), αν δεν οραματιζόταν ένα εγχείρημα που απέτυχε στον εικοστό αιώνα, τον κομμουνισμό (ο καθένας σύμφωνα με τις δυνατότητες του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του), αν δεν προωθούσε τη δημοκρατία, άμεση, καθολική, με ατομική, κοινωνική και πολιτική ελευθερία.

Αξιοποιώντας τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας θα μπορούσε να αντιμετωπίσει, σε παράλληλους χρόνους, πληθώρα θεμάτων. Και όπως η ποσότητα επιστημόνων εγγυάται την ποιότητα των προτάσεων που η συνισταμένη άποψη θα έχει αποτυπώσει και αποδεχθεί, το ίδιο η πληθώρα των θεμάτων θα μεταθέσει την κυρίαρχη λογική αντιμετώπισης του κάθε θέματος από το εξειδικευμένο στο ειδικό που υπάγεται κάτω από μια καθολικότερη σύλληψη των πραγμάτων. Θα δημιουργηθεί ένας στέρεος “προγραμματικός” λόγος, χαρακτηριστικά του οποίου θα είναι η επιστημονική τεκμηρίωση, η κριτική αντιμετώπιση κάθε αντίπαλης ή παράλληλης σκέψης που κυκλοφορεί και η διαρκής «αυτό-αμφισβήτησή» του.

Ο ΣΕΝ θα μπορούσε να γίνει πόλος προβληματισμού, πολιτικού - επιστημονικού, και αναφοράς του κάθε επιστήμονα στο χώρο που δραστηριοποιείται. Αυτός είναι ο κύριος στόχος του: να ανεβάσει το επίπεδο παρέμβασης της μεγάλης πλειοψηφίας των επιστημόνων, να επιδράσει ευεργετικά στο πολιτικό, επιστημονικό, κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι.

Ο ίδιος ο επιστήμονας έτσι θα ισχυροποιείται και επαγγελματικά – συνδικαλιστικά. Στην εισαγωγική παρουσίαση της μελέτης των Florence Jaumotte και Carolina Osorio Buitron: *Power from the People*, του ΔΝΤ¹⁹ παρουσιάζεται η σχέση μεταξύ της διάβρωσης των συνδικάτων και της, σημαντικής εκ του λόγου αυτού, αύξησης των οικονομικών ανισοτήτων υπέρ των ευρισκομένων στην κορυφή της κλίμακας των εισοδημάτων, ιδιαίτερα όταν προβλέπεται χαμηλότερη και λιγότερο βιώσιμη ανάπτυξη σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα. Ας μην υπάρξει αμφιβολία πως η απαξίωση των φορέων των επιστημόνων, που προαναφέρθηκε, και που τα χρόνια της ύφεσης δέχθηκαν ανηλεή επίθεση μέσω των εφαρμοστικών νόμων, σχετίζεται απόλυτα με τα συμπεράσματα της συγκεκριμένης μελέτης²⁰.

Ποια θα είναι η σχέση ατομικότητας και συλλογικότητας στα πλαίσια του ΣΕΝ; Εξ

19. FINANCE & DEVELOPMENT, Μάρτιος 2015, τ. 52, τχ. 1

20 Αυτοί οι φορείς πέραν από την πολιτική αποστολή τους να εκφράζουν τον λόγο των επιστημόνων αποτελούσαν, άτυπα αλλά ουσιαστικά και την κύρια, για αρκετούς αποκλειστική, συνδικαλιστική έκφραση των μελών τους. Είναι πλέον ευάλωτοι, αποδυναμωμένοι και, κατά περιπτώσεις, αναξιόπιστοι. Από τη στιγμή που έπαψαν να σηματοδοτούν την άνοδο της αστικής τάξης, μόνο συγκυριακά και όχι διαχρονικά μπορούσαν να ασκήσουν τον πολιτικό τους ρόλο, που επιβάλλεται να είναι ανεξάρτητος των άλλων πολιτικών σχηματισμών. Οι περισσότερες των ισχυρών παρατάξεων που δραστηριοποιούνται σε αυτούς δεν απογαλακτίζονται από τα μητρικά τους κόμματα. Το σύστημα της αντιπροσωπείας (εντός της παράταξης και εντός του φορέα) εύκολα παρεκτρέπεται σε ένα σύστημα αποξένωσης του φορέα από τα μέλη του και υποβάθμισης του φορέα στη συνείδηση των μελών.

ορισμού δεν μπαίνει θέμα πειθαρχίας σε αποφάσεις του. Η δύναμη του ΣΕΝ είναι ότι εκφράζει τη συνισταμένη θέση των επιστημόνων μελών του, τα οποία έχοντας συμμετάσχει στις διαδικασίες του με την άποψη τους, έχοντας την εμπλουτίσει μέσα από αυτές, αποδέχονται τη θέση του ΣΕΝ (η οποία τίθεται διαρκώς σε αμφισβήτηση, ούτως ή άλλως) ή όχι. Αλλά και η τελική συνισταμένη θέση θα είναι πολύ πιο εμπλουτισμένη από τον «μέσο όρο» των απόψεων με τις οποίες αρχικά προσχωρούν όσοι συμμετέχουν στην σχετική συζήτηση. Λογικά λοιπόν κάθε άλλο παρά θα είναι μια θέση μετριότητας.

Για όσους έχουν σκέψη προχωρημένη σε σχέση με την «συνισταμένη άποψη» που διαμορφώνεται: ισχύουν όσα έχουν παρατεθεί ήδη από τον Καστοριάδη. Στη συνέχεια του αποσπάσματος που παρατέθηκε προβάλλεται «η ριζική αντίθεση μεταξύ Σωκράτους, του φιλοσόφου εντός της πόλεως, και Πλάτωνος, τού φιλοσόφου πού θέλει να είναι υπεράνω της πόλεως»²¹. Μπορεί η ανώτερη μορφή του ατομισμού, κατά τον Όσκαρ Ουάιλντ, να είναι η δημιουργικότητα, αλλά αυτό δεν έρχεται σε αντιδιαστολή με τη συμμετοχή σε συλλογικότητες. Ένας που πρωτοπορεί στη σκέψη θα υποβοηθηθεί, πιθανότατα, από τη συμμετοχή του στον ΣΕΝ. Η απόσταση μεταξύ αυτού και όσων συμμετέχουν στον ΣΕΝ θα είναι μικρότερη από αυτήν μεταξύ του και των μεμονωμένων επιστημόνων, η πιθανότητα να βρει υποστηρικτές μεγαλύτερη, και τα δύο γιατί η σκέψη του θα συζητείται σε ένα ακροατήριο εθισμένο στο διάλογο, στη λογική ότι δεν κατέχει το αλάθητο και ανοικτό στο νέο. Υπάρχουν πραγματολογικά στοιχεία για τη δημιουργία του ΣΕΝ; Είναι προφανές ότι χωρίς τη χρήση των σύγχρονων τεχνικών επικοινωνίας «συλλογικός επιστημονικός νους» δεν μπορεί να υπάρξει και χάριν αυτών μπορεί να υπάρξει²².

21. «Ο Σωκράτης είναι φιλόσοφος, άλλα είναι και πολίτης. Συζητεί με όλους τούς συμπολίτες του στην αγορά. Έχει οικογένεια και παιδιά... Πόλις άνδρα διδάσκει, έγραψε ο Σιμωνίδης. Ο Σωκράτης ξέρεi ότι γεννήθηκε από την Αθήνα και ότι δεν θα μπορούσε να είχε γεννηθεί πουθενά άλλου. Είναι δύσκολο να σκεφθούμε ένα μαθητή πού πρόδωσε τόσο πολύ στην πράξη το πνεύμα του δασκάλου του, όσο ο Πλάτων. Ο Πλάτων αποσύρεται από την πόλη και ιδρύει στις πύλες της μια σχολή για επίλεκτους μαθητές [...] Ο Πλάτων είναι εκείνος πού εγκαινιάζει την εποχή των φιλοσόφων πού αποσπώνται από την πόλη, αλλά ταυτοχρόνως, κάτοχοι της αλήθειας, θέλουν να της υπαγορεύσουν νόμους παραγωνρίζοντας τελείως την θεσμιζουσα δημιουργικότητα του λαού, και οι οποίοι φιλόσοφοι, αδύναμοι πολιτικά, έχουν ως ύψιστη φιλοδοξία τους να γίνουν σύμβουλοι τού πρίγκιπα». Καστοριάδης, ό.π.

22. Οι τεχνολογίες της επικοινωνίας, μεταξύ τους το διαδίκτυο, αποτελούν ένα ισχυρό εργαλείο. Ως εργαλείο μπορεί να λειτουργήσει θετικά ή αρνητικά. Προσφέρει απειρία πληροφορίας ισοπεδωτικά. Η επιλογή και αξιολόγηση της πληροφορίας είναι αυτές που αναδεικνύουν το διαδίκτυο ως το ισχυρότερο σήμερα Μέσο Μαζικής Ενημέρωσης. Υπό συνήθεις συνθήκες, όπου πραγματική, άξια λόγου, επιρροή αποκτάται και ασκείται σε βάθος χρόνου, ελέγχεται από αυτούς που διαθέτουν κεφάλαια. Όσοι πιστεύουν ότι κτυπούν την πολιτική εξουσία γιατί θεωρούν ότι ισότιμα με αυτήν παρουσιάζουν στο διαδικτυακό χώρο θέσεις ιδεολογικής υπεροχής και καλούν σε δράσεις, σφάλλουν γιατί εν τέλει παίζουν και πάλι στο γήπεδο της. Το διαδίκτυο έχει παίξει καταλυτικό ρόλο ακριβώς όταν συνέτριβε με τη δυναμική του, τις πολιτικά οριοθετούμενες «μικροδυναμι-

8. Επίλογος

Πέραν αυτού, ένα σχήμα σαν τον ΣΕΝ έχει πιθανότητες να υπάρξει αν κάποιοι αναλάβουν την πρωτοβουλία να τον ξεκινήσουν, διασφαλίζοντας στην αφετηρία και στις συνθήκες αρχικής διαχείρισης αυτές τις προϋποθέσεις λειτουργίας του που προαναφέρθηκαν και αυτονόητα θα ισχύουν όταν συμμετέχει σε αυτόν ένας μεγάλος αριθμός επιστημόνων. Κρίσιμο, κατά συνέπεια, είναι ποιοι αναλαμβάνουν τη σχετική πρωτοβουλία;

Ιδού μια προνομιακή κατηγορία (με την έννοια ότι σε όλες τις μεγάλες κατηγοριοποιήσεις πολιτών βρίσκονται άνθρωποι με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά): οι συνταξιούχοι²³. Και εξ αυτών μια ειδικότερη κατηγορία: οι πανεπιστημιακοί καθη-

κές» των εσώκλειστών ομάδων, ωθώντας σε μια πιο ενωτική δυναμική. Μπορεί να αποδειχθεί αμοιβαίο το κέρδος κάθε φορά που θα σπάζουν τα οχυρά των μικρών ομάδων και των ατομικών παρεμβάσεων, προσφέροντας φως και διάλογο και κριτική αντιμετώπιση στο, πολλές φορές, πολύτιμο φορτίο σκέψης και γνώσης που κρατούν κρυφό στο εσωτερικό τους.

Κατά τον καθηγητή Γ. Κοντογιώργη, σε ομιλία του με τίτλο «*Τι είναι δημοκρατία; Η δημοκρατική αρχή ως πρόταγμα και ως διακύβευμα*», ΙΕΚΕΜΤΕΕ ημερίδα: Δημοκρατία και Αστική Δημοκρατία, 6/6/2012, <http://www.iekemtee.gr/el/σημαντικές-ημέρες/eventdetail/366/-/iekem-tee-dimokratia-kai-astiki-dimokratia>, σ.15 -16 «η αποδόμηση ή η «γκετοποίηση» -ο εγκιβωτισμός- του πολιτειακού πεδίου των κοινωνιών της μεγάλης κοσμοσυστημικής κλίμακας -στο πλαίσιο του τεχνοδικτύου ή στο επίπεδο της «πραγματικής» κοινωνίας- δεν είναι απλώς αναχρονιστική. Υποκρύπτει εξόχως συντηρητικά χαρακτηριστικά τα οποία είναι από μόνα τους ικανά να συνδράμουν στην επιμήκυνση της ηγεμονίας των φορέων της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας επί της κοινωνίας των πολιτών. Διότι εντέλει είναι διαφορετικό να οριοθετεί κανείς δημοκρατικά τον μικρόκοσμο του, από την προβολή της αντίληψης αυτής σε καθολικό ιδεολογικό ζητούμενο της σύνολης κοινωνίας. Η επισήμανση αυτή γίνεται ιδιαίζοντως επίκαιρη όταν έχει να αντιμετωπίσει το επιχείρημα των διαφόρων ομάδων που δρουν στην τεχνοδικτυακή σφαίρα και διατείνονται ότι έτσι επιτυγχάνουν την αποδόμηση της πολιτικής εξουσίας και την εγκαθίδρυση της «άμεσης δημοκρατίας» (!) ενώ στην πραγματικότητα απλώς μεταθέτουν το πεδίο της ήδη κατεστημένης πολιτικής δυναμικής σε άλλη βάση και μάλιστα συμβάλλοντας στην περαιτέρω νομιμοποίηση της αυτονομίας του προ-αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα του κρατούντος πολιτικού συστήματος. Η συνάντηση με το κράτος/σύστημα μέσω του «ίντερνετ» εξακολουθεί υπό τις παρούσες συνθήκες να είναι, όπως και στο πραγματικό πεδίο της πολιτικής δυναμικής, απολύτως εξωπολιτειακή».

23. Αρκετοί προφανώς ορίζουν τη μοίρα τους και σαν συνταξιούχοι. Αλλά γενικά η εποχή μας δεν δίνει ευκαιρίες στους συνταξιούχους. Δεν τους παρέχει το δικαίωμα και τη δυνατότητα στην απασχόληση παρότι η μεγάλη πλειοψηφία αυτών που περνούν στη σύνταξη θέλουν να προσφέρουν (και έχουν να προσφέρουν, αφιλοκερδώς και με επάρκεια χρόνου).

Γιατί συμβαίνει αυτό; Τέσσερις εξηγήσεις (από περισσότερες) σε συνδυασμό: 1. Μια αδύναμη κοινωνία που δεν παρέχει ευκαιρίες έμμεσης εργασίας σε πολλούς νέους, δεν μπορεί να υποστηρίξει παρά μόνο την αργία και τη σχόλη άνευ ενδιαφέροντος για τους συνταξιούχους (παρότι η άμιση αξιοποίηση της εμπειρίας των συνταξιούχων θα αύξανε τις θέσεις εργασίας. (το σχετικό παράδειγμα των Κινέζων που δίνουν κίνητρα στους συνταξιούχους όλου του κόσμου είναι χαρακτηριστικό και εντυπωσιακό). 2. Η κρατούσα επίσημη προπαγάνδα, αν και αξιοποιεί σε καθοδηγούμενες μαζικές δράσεις την έννοια του εθελοντισμού, δεν μπορεί να αιτιολογήσει (και να πριμοδοτήσει) απασχόληση χωρίς κέρδος, όταν αυτό στηρίζεται σε ατομική επιλογή. 3. Θα μεγάλω-

γητές, που έζησαν σε ένα περιβάλλον που συνδύαζε την έρευνα και τη διδασκαλία. Και από αυτούς όσοι ενστερνίσθηκαν ως τρόπο ζωής την αμφισβήτηση, όσοι δεν υπέκυψαν στις σειρήνες της εξουσίας, στα χαλκεία των ΜΜΕ, στο κυνήγι του χρήματος, στην ανούσια προβολή, σε δεσμευτικά καταναλωτικά πρότυπα, όσοι δίδαξαν στους φοιτητές να στοχάζονται αλλά δεν νοιώθουν άνετα σε ένα πανεπιστήμιο που παράγει εμπειρογνώμονες και απομονώνει το ειδικό γνωστικό αντικείμενο από το καθολικό γίνεσθαι, όσοι, που και αν αποστασιοποιήθηκαν από την αρχική τους ιδεολογία, διάβασαν με άλλο μάτι τα γεγονότα αλλά δεν αποκόπηκαν και πολύ περισσότερο δεν εναντιώθηκαν με τις αφετηριακές αρχές τους. Σε αυτούς, τους επιθυμητούς στον κύκλο τους και από επιλογή συνήθως άγνωστους ευρύτερα, ανήκει ωδή.

Ανήκει και η ελπίδα ότι θα συνεχίσουν να συμβάλουν στο να ανοίγονται νέοι οδοί.

Βιβλιογραφία

- Γκράμισι Αντόνιο, Οι Διανοούμενοι, Εκδόσεις Στοχαστής, μετ. Θ.Χ. Παπαδόπουλος, 1972
- Καστοριάδης Κ., Οι διανοούμενοι και η ιστορία, *Lettre Internationale*, τεύχος 15, 1987, συμπεριλαμβάνεται στο βιβλίο *Θρυμματισμένος κόσμος* εκδόσεις Ύψιλον, 1999
- Ξανθόπουλος Θ., και Πυργιώτης Α. Α., «Βάναυσες τέχνες και ενδογενής τεχνολογία της ανάπτυξης – Ο μόνος πραγματικός δρόμος για την παραγωγική παλιγγενεσία της χώρας», Πρακτικά 18ου Επιστημονικού Συνεδρίου του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Περιφερειακή εξειδίκευση και επιχειρηματικότητα», Ηράκλειο, 8-9 Μαΐου 2014, εκδ. Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων
- Piketty Thomas, Το Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα, μετ. Ελίζα Παπαδάκη, Αθήνα: Πόλις, 2014
- Ροζάνης, Διανοούμενοι και νεωτερικότητα, εκδόσεις Εξάρχεια, 2015
- Σαρτρ Ζαν-Πωλ, Υπέρ διανοουμένων συνηγορία, μετ. Αγγ. Ελεφάντης, Αθήνα: Πολίτης, 1994 (1η εκδ. στα γαλλικά 1966). Αναφέρεται στο Enzo Traverso
- Traverso Enzo, Τι απέγιναν οι διανοούμενοι; Συζήτηση με τον Régis Meyran, μετ. Νίκος Κούρκουλος, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου
- Φουκό – Τσόμσκι για την ανθρώπινη φύση, περιλαμβάνεται στο βιβλίο: *Η Μικροφυσική της εξουσίας*, μετ. Λίζα Τρουλινού, Αθήνα, Ύψιλον/βιβλία, 1991
- FINANCE & DEVELOPMENT, Μάρτιος 2015, τ. 52, τχ. 1

νε το προσδόκιμο (και για αρκετούς η ποιότητα) ζωής. Για μια κοινωνία ισότητας και αλληλεγγύης, σε ανάπτυξη, αυτό θα ήταν αυτονόητος στόχος, σε μια κοινωνία χωρίς πνοή και όραμα, αυτό δεν υποστηρίζεται έμπρακτα. 4. Η εξουσία στηρίζεται στον συντηρητισμό, σε αυτούς που βλέπουν ότι το χειρότερο από οποιοδήποτε κακό βρίσκεται στις αλλαγές, όποιες και αν είναι αυτές. Οι συνταξιοδότες είναι η κλασικότερη τέτοια κατηγορία. οικονομικά εξαρτημένοι από τις επιλογές άλλων, δεν μπορούν (άρα δεν φαντάζονται ότι μπορούν) να ανατρέψουν τις αλλαγές που τους αφορούν με ατομικές πρωτοβουλίες.

ΙΕΚΕΜΤΕΕ ημερίδα: Δημοκρατία και Αστική Δημοκρατία, 6/6/2012,

<http://www.iekemtee.gr/el/σημαντικες-ημερες/eventdetail/366/-/iekem-tee-dimokratia-kai-astiki-dimokratia>.